

УДК 324

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.06>

Нікітенко Л.О.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Гордейчук А.В.

студентка юридичного факультету

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРЯМА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Україна впевнено рухається до прямої учасницької демократії і є однією з держав, де наявна найбільша кількість інструментів участі. Конституція та інші закони України закріплюють цілий спектр різноманітних методів впливу громадян на прийняття рішення. Законодавством передбачені такі форми прямої демократії, як вибори, референдум, громадські слухання, народна ініціатива, загальні збори громадян та інші не заборонені форми волевиявлення народу. Найважливіші інститути демократії – це вибори і референдум, через які відбувається прямий зв'язок між громадянським суспільством та державою.

В останні два десятиліття як у вітчизняній, так і у світовій науці широко обговорюється питання застосування новітніх засобів електронної комунікації з метою найбільш повного розкриття демократичного потенціалу виборів і референдумів. Телекомунікаційні ресурси також є ґрунтом для розвитку інших інститутів вираження публічної волі – дистанційних опитувань громадян, електронних публічних слухань, реалізації права громадян на індивідуальні та колективні петиції шляхом направлення електронних документів та багато інших форм прямого народовладдя, що отримали у західній, а потім і в українській політико-правовій теорії узагальнене найменування «електронна демократія» (e-democracy) [1, с. 9].

Огляд останніх досліджень та публікацій. Питанням застосування інформаційних технологій під час реалізації прямої демократії присвячені наукові праці таких вітчизняних учених, як М.В. Афанасьєва, О.О. Даниляк, А.В. Ковальов, Д.В. Ковальов, Г.В. Макаров, І.А. Павленко, Е.А. Писарєва, А.Б. Пономаренко, А.В. Руденко, О.Г. Турченко, І.С. Щебетун та ін. В умовах глобальної інформатизації та комп'ютеризації сучасного суспільства ці питання залишаються вкрай актуальними.

Метою статті є визначення переваг та недоліків, а також перспектив застосування інформаційних технологій під час реалізації прямої демократії в Україні.

Інформаційними технологіями (далі – ІТ) у широкому сенсі у науці прийнято називати технології, які пов'язані з обробкою будь-якої інформації. У вузькому сенсі інформаційні технології пов'язують з комп'ютерною обробкою інформації після четвертої інформаційної революції. Особливість інформаційної технології полягає в тому, що предметом і продуктом праці в ній є інформація, а знаряддями праці – засоби обчислювальної техніки і зв'язку. Інформаційні технології – це широкий клас дисциплін і галузей діяльності, які належать до технологій формування та управління процесами роботи з даними та інформацією із застосуванням обчислювальної, комп'ютерної та комунікаційної техніки. Інформаційні

технології включають у себе всі ресурси, які необхідні для управління інформацією, зокрема комп'ютери, програмне забезпечення та мережі, необхідні для створення, зберігання, управління, передачі і пошуку інформації.

Доцільність упровадження сучасних інформаційних технологій у процес реалізації прямої демократії, зокрема на виборах і референдумах, не викликає сумнівів. У науці вже неодноразово обговорювалась пропозиція щодо Державної автоматизованої системи України «Вибори». Вона має характеризуватися високо захищеною інформаційно-технологічною інфраструктурою, єдиним програмним забезпеченням і уніфікованими процедурами обробки інформації. Систему «Вибори» варто використовувати на всіх етапах виборчого процесу з моменту опублікування рішення про призначення виборів і до підбиття підсумків. Система має автоматизувати процеси поточної діяльності виборчих комісій як під час проведення виборчих кампаній, так і в міжвиборні періоди. Для забезпечення відкритості та прозорості процедури виборів інформація про заплановані виборчі кампанії, кандидатів, попередні підсумки голосування з баз даних «Вибори» має розміщуватися на Інтернет-порталі ЦВК. «Вибори» може інтегруватися і бути заснованою на сучасних технологіях елементів інфраструктури, призначених для безпосереднього забезпечення реалізації активного виборчого права громадян: комплекси обробки виборчих бюлетенів (КОВБ) і комплекси електронного голосування (КЕГ). У КОВБ може бути застосована технологія контактного оптичного сканування відміток, проставлених виборцями в традиційних паперових бюлетенях, у КЕГ – технологія електронного (безпаперового) голосування.

Варто наголосити на перевагах застосування ІТ у виборчому процесі:

- значне прискорення підбиття підсумків голосування. В автоматизованому режимі КОВБ і КЕГ дозволяють роздрукувати результати розподілу голосів по кандидатах і виборчих об'єднаннях одразу після закриття виборчої дільниці;

- зниження трудовитрат членів виборчих комісій, скорочення ризиків помилок членів ДВК під час підбиття підсумків голосування;

- застосування багатомовних інтерфейсів;
- зручність інтерфейсу, адаптованого для виборців з обмеженими фізичними можливостями, наявність голосового інтерфейсу;

- неможливість одноразово опустити більше одного бюлетеня в КОВБ;

- КОВБ і КЕГ забезпечують можливість автоматичної звірки передбачених законодавством логічних співвідношень у протоколі дільничної виборчої комісії за підсумками голосування;

- перед друкуванням протоколу комплекси озвучують спостерігачам розподіл голосів, що дозволяє упевнитися у відповідності виданої їм копії протоколу підсумкам голосування;

- можливість автономної роботи у разі відсутності електрики (підключення зовнішньої акумуляторної батареї).

Новим етапом удосконалення виборчого процесу має бути впровадження дистанційного голосування із застосуванням електронних засобів – інтернет-голосування, голосування через мобільні електронні пристрої. Подібна практика застосовується з початку 2000-х у багатьох штатах США. У 13 містах Великобританії місцеві вибори, участь в яких можна було взяти за допомогою голосування через Інтернет, пошту, а також по телефону, відбулися ще в 2007 році. Положення, що допускають таке голосування, внесені у законодавство низки інших держав, наприклад Естонії та Франції [2, с. 185]. На порядку денному в Україні стоїть питання прийняття концепції введення електронного голосування на виборах усіх рівнів за сприянням Центру сертифікації ключів (ЦСК УСС) за прикладом зарубіжних держав, зокрема США, Естонії, Швейцарії.

До безперечних переваг впровадження інформаційних технологій на виборах і референдумах належить те, що саме так можна найбільш повно і буквально реалізувати проголошений принцип реалізації громадянами активного виборчого права незалежно від при-

сутності в день голосування на своїй виборчій дільниці. З одного боку, голосування в мережі Інтернет або за допомогою SMS-повідомлень дозволяє збільшити кількість виборців-учасників голосування, оскільки відсутня необхідність фізично відвідувати приміщення для голосування. З іншого боку, у разі дистанційного голосування із застосуванням електронних засобів зростає вірогідність помилок в ідентифікації виборця, оскільки усувається традиційна процедура видачі виборчого бюлетеня, якій передуює встановлення особи виборця та внесення його даних до відповідного списку. Запобігти цьому може застосування електронного підпису або реалізація сервісу електронного голосування через портал державних послуг, а також іншого подібного ресурсу, доступ на який здійснюється за паролем, що надається громадянину тільки після встановлення його особи. Однак пароль і носій електронного підпису, на відміну від активного виборчого права, можуть бути передані громадянином іншим особам. Окрім цього, дистанційне голосування більше сприяє порушенню таємниці волевиявлення, ніж голосування на виборчій дільниці. На відміну від описаної вище системи «Вибори», електронні пристрої та канали зв'язку, якими користуються виборці, не мають такого надійного і багатоваріантного захисту від несанкціонованого доступу до інформації та її зміни (в тому числі порушення анонімності голосування і спотворення його підсумків), що створює можливість порушення прав виборців. Крім того, відсутність необхідності здійснити низку дій – зібратися, прийти на виборчу дільницю і зробити вибір, може привести до маргіналізації виборчого процесу і тим самим відсутності зважених особистих рішень. Водночас проведення засідань виборчих комісій за допомогою комунікаційних технологій сприяло б заощадженню часу і грошей. Онлайн-фіксація всіх дій членів виборчої комісії зробить її роботу більш відкритою та ефективною. Також доцільним може бути попередній збір підписів на підтримку кандидатів за допомогою Інтернету або SMS.

Отже, досягнення балансу між застосуванням електронних засобів голосування і традиційною роботою виборчих комісій є оптимальним в умовах поточного соціально-історичного стану. Однак організаторам виборів та референдумів необхідно постійно оцінювати потенціал нових технічних засобів, здатних сприяти реалізації виборчих прав громадян, впроваджувати такі засоби в тих випадках, коли технологічні ризики у разі їх використання мінімальні, а виникаючі переваги для виборців такі ризики виправдовують.

Перебуваючи в очікуванні набуття чинності закону про народовладдя через всеукраїнський референдум, проєкт якого у січні 2021 року парламент України прийняв у цілому, варто зауважити на принципово важливих аспектах унормування застосування інформаційних технологій під час організації та проведення референдуму. У цьому питанні доцільним видається врахувати таке:

- передбачити дієвий інструментарій для забезпечення від зловживань і маніпуляцій інформаційними технологіями. Для цього необхідно розробити чітко регламентовані правила функціонування інформаційних систем, а також забезпечити їх найвищим рівнем конфіденційності та захисту персональних даних від можливого втручання. Цей інструментарій має бути однаковим і системним на загальнодержавному та місцевому рівнях з обмеженим переліком можливих суб'єктів доступу. Завдяки інформаційним системам можна зробити розмежування на звичайних користувачів та адміністраторів. Система буде фіксувати дані, які можуть повідомити про дату, час, ім'я користувача та зміни, які були внесені, а потім у разі протиправних дій таку особу можна буде притягнути до відповідальності;
- інформаційні системи мають автоматично створювати прийняте рішення на референдумі та публікувати його на сайтах органів влади у день визначення результатів голосування задля унеможливлення відтермінування прийняття рішення [3, с. 60].

Таким чином, використання інформаційних технологій є ефективним для прямої демократії, як підтверджує досвід зарубіжних країн, але кожна технологія має позитивні і негативні риси [4]. До переваг їх використання у реалізації таких найважливіших інструментів прямої демократії, як вибори і референдуми, належить можливість забезпечити доступність та простоту голосування

та інших процедур, щоб заощадити державні гроші, запобігти порушенням, дозволити громадянам голосувати за межами своїх ділянок. До недоліків варто віднести недостатні гарантії захисту інформації громадян і можливість технічних помилок. Однак, незважаючи на недоліки, використання інформаційних технологій однозначно модернізує інструменти прямої демократії.

Анотація

У статті визначено переваги та недоліки, а також перспективи застосування інформаційних технологій під час реалізації прямої демократії в Україні. Наголошено на важливості таких інструментів прямої демократії, як вибори і референдуми. Доведено, що в умовах глобальної інформатизації та комп'ютеризації сучасного суспільства питання застосування новітніх засобів електронної комунікації задля найбільш повного розкриття демократичного потенціалу виборів і референдуму є вкрай актуальними. Встановлено, що, попри можливі загрози, використання інформаційних технологій сприяє модернізації інструментів прямої демократії.

В умовах сучасного розвитку суспільства та прискореного функціонування інформаційних технологій ряд сфер управління мають змінювати механізми управління та координації. Україна є демократичною державою, а тому має володіти повним комплексом інструментів прямої демократії. Саме завдяки розвитку незалежних та оптимізованих інструментів інформаційних технологій можна констатувати позитивні зміни в управлінні державними справами. Доцільним вважається використання сучасних інформаційних технологій у реалізації прямої демократії.

Основа демократії – вільне волевиявлення думок, відсутність суттєвих невинуватених обмежень, прийняття законних рішень, які будуть давати розвиток. Людство прагне до гармонійного розвитку, адже зараз відбувається переоцінка цінностей, які були нав'язані суспільству часто диктаторською владою та необхідністю тотального контролю. Саме через відкритість доступу до спілкування зі світом людство отримало можливість до інформованості про ситуацію в інших державах, що впливає на бажання жити в більш сучасних умовах розвитку.

Завдяки існуванню інформаційних технологій є можливість позбавитись прийняття непрозорих, протиправних та тоталітарних рішень від влади. З'являється можливість у відкритому доступі слідкувати за перебігом реалізації власних конституційних прав, особливо виборчих. Питання прямої демократії на сучасному етапі розвитку тісно переплітаються з поняттям «електронна демократія». У разі застосування сучасних технологій людство отримало новий інструмент прямої демократії, який фактично не залежить від волевиявлення влади, а достеменно розкриває погляди пересічних громадян. Шляхом голосування можна вказати владі необхідний вектор руху задля ефективного розвитку.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій сприяє досягненню справжньої демократії. Інформаційне суспільство створює нові можливості і механізми для розширення демократичної участі громадян, сприяє встановленню діалогу між владою і суспільством та підвищенню прозорості та підконтрольності політичних процесів, а також забезпечує гарантії дотримання прав і свобод.

Ключові слова: пряма демократія, вибори, референдум, інформаційні технології, технічні засоби, прийняття рішень, електронне голосування.

Nikitenko L.O., Hordeichuk A.V. The direct democracy in the conditions of development of information technologies in Ukraine

Summary

The article identifies the advantages and disadvantages, as well as prospects for the use of information technology in the implementation of direct democracy in Ukraine. The importance of such instruments of direct democracy as elections and referendums is emphasized. It is proved that in the conditions of global informatization and computerization of modern society the issues of using the newest means of electronic communication for the fullest disclosure of the democratic potential of elections and referendums are extremely important. It is established that, despite the possible threats, the use of information technology contributes to the modernization of the tools of direct democracy.

In the conditions of modern development of the society and the accelerated functioning of information technologies, a number of spheres of management have to change mechanisms of management and coordination. Ukraine is a democratic state, and therefore must have a full set of instruments of direct democracy. It is thanks to the development of independent and optimized information technology tools that positive changes in the management of public affairs can be noted. It is advisable to use modern information technology in the implementation of direct democracy.

The basis of democracy is the free expression of will, the absence of significant unjustified restrictions, and the adoption of legitimate decisions that will give development. Humanity strives for harmonious development, because now there is a reassessment of the values that have been imposed on society, often by dictatorial power and the need for total control. It is through open access to communication with the world that humanity has gained the opportunity to be aware of the situation in other countries, which affects the desire to live in more modern conditions of development.

Thanks to the existence of information technology, it is possible to get rid of opaque, illegal and totalitarian decisions by the authorities. It is now possible to monitor the exercise of one's own constitutional rights, especially suffrage, in the public domain. Issues of direct democracy at the present stage of development are closely intertwined with the concept of "e-democracy". With the use of modern technology, humanity has received a new tool of direct democracy, which in fact does not depend on the will of the government, but accurately reveals the views of ordinary citizens. By voting, it is possible to indicate to the authorities the necessary vector of movement for effective development.

The introduction of information and communication technologies contributes to the achievement of true democracy. The information society creates new opportunities and mechanisms for increasing the democratic participation of citizens, promotes dialogue between government and society and increases the transparency and accountability of political processes, as well as guarantees the observance of rights and freedoms.

Key words: direct democracy, elections, referendum, information technologies, technical means, decision-making, electronic voting.

Список використаних джерел:

1. Пономаренко А.Б., Ковальов Д.В. Е-демократія як спосіб здійснення прямої демократії. *Політичне життя*. № 1–2. 2017. С. 9–15.
2. Ковальов А. Партиципаторний напрям демократії як предтеча деліберативного підходу. *Вісник Львівського університету*. 2018. № 17. С. 180–186.
3. Павленко І.А., Даниляк О.О., Макаров Г.В., Руденко А.В. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2019. 65 с.
4. Shchebetun I., Nikitenko L., Pysarieva E., Turchenko O., Afanasieva M. Electronic and Internet Technologies in the Election Process. *Test Engineering & Management magazine*. 2020. Vol. 83: March–April. P. 6776–6784. URL: <http://testmagzine.biz/index.php/testmagzine/article/view/4741>.